

Merkeziyetçi Temayüller ve Trabzon'da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944)

*

Evrım Düzenli¹

ORCID: 0000-0003-0658-2403

Öz

Trabzon, 1930-1940 yılları arasında, geniş kapsamlı bir modernleşme hareketinin içinde yerini alır. Bu, gerek “su işi”, “plan işi” ve diğer altyapı çalışmaları, gerekse kamusal yapıların inşası ile bir biçimselliğe kavuşur. 1940'lara kadar, çıkarılan yasalar, vilayet ve umumi müfettişlik gibi kurumlar tarafından yapılan yönlendirmelerin yanı sıra, belediyenin iç koşulları, şehirdeki bu faaliyetler üzerinde merkeziyetçi bir vurgunun oluşmasında etkilidir. Bununla beraber 1930-1940 tarihleri arasında tutulan Trabzon Belediye Meclisi Zabıtları'na göre, faaliyetlerin bütünüyle bu çizgide sürdürüldüğünden bahsetmek zordur. Nitekim bu dönemde şehrin ihtiyaçlarını karşılamaya dönük Numune Hastanesi (1938), Trabzon Lisesi (1938), Stadyum (1942), Erkek Sanat Okulu (1944) yapılarının inşasına dönük çalışmalar başlarken, inşai koşullar, şehirde “bir başka” modernlik deneyiminden daha bahsetmeyi mümkün kılar.

Çalışmada öncelikli olarak, şehirde bu merkeziyetçi koşullar ve bu koşulların kamusal alandaki bayındırlık faaliyetleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak; söz konusu kamusal yapılar, aynı dönemlerde şehirde büyük dönüşümler ön gören Lambert planı ile ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak, inşai süreç, her bir yapı için ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu şekilde, mimarlığın ve kentin görünür simgelerinin yerel bir bağlamı nasıl ürettiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, merkeziyetçilik, mimarlık, kamusal yapılar.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, E-mail: evrim.duzenli@samsun.edu.tr

Centralized Tendencies and Construction of Modern Public Buildings in Trabzon (1937-1944)

*

Evrım Düzenli²

ORCID: 0000-0003-0658-2403

Abstract

Trabzon takes place in a comprehensive modernization movement between the years 1930-1940. This movement attains a physical form through with infrastructures and the construction of public buildings. Until the 1940s, as well as the directives of the government, the internal conditions of the municipality, were effective in creating a centralist emphasis on its activities. However, according to the Trabzon Municipal Council Minutes held between 1930 and 1940, it is difficult to mention that the activities were carried out entirely in this line. As a matter of fact, while the works for the construction of Numune Hospital(1938), Trabzon High School(1938), Stadium(1942), School of Craftmanship(1944) to meet the needs of the city, the constructional conditions make it possible to talk about "another" experience of modernity. The study focused on these centralized conditions in the city and the effect of these conditions on the public space. Secondly; the public buildings in question have been handled in relation to the Lambert plan. Finally, the construction process is handled separately for each building. In this way, it is aimed to reveal how architecture and visible symbols of the city produce a local context through the activities of public buildings.

Keywords: *Trabzon, centralization, architecture, public buildings.*

² Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, E-mail: evrim.duzenli@samsun.edu.tr

Giriş

Erken Cumhuriyet dönemi, merkezsel düşünüş tarzının her yer için benzer görünümler ortaya koyduğu bir mimarlık tarihi yazım geleneği ve homojenleştirici, ölçülebilir tüm kabullerinin yanında, bütün çelişkileri, karmaşıklıkları içinde barındıran çevresel bir modernlik deneyimine daha işaret eder. Bu, Türkiye’de yakın zamanlara kadar daha çok tekil bir olgu olarak değerlendirilen modernitenin, öteki’’liklerinin de eklenmesi ile ortaya çıkan bir başka çevre imgesi üzerinde düşünmeye imkân tanır. Çalışmanın ilk problematiğini, bu “bir başka çevre imgesi” oluşturur. İkinci bir problem alanı ise; merkeze meşruiyet sağlayan “eski müşterek değerler”in, Cumhuriyet’in ilanı ile beraber, merkezi konumunu kaybetmesi ile ortaya çıkan meşruiyet sorunudur.³ Kamusal alan, bu argümanlar için bir zemin ortaya koymaktadır. Üçüncü bir problem alanı ise; endüstri devrimi yaşamamış bir toplumda, modernliğin ölçütünü ortaya koyma gerekliliğidir. Ankara’nın başkent olması ve imarı ile burada gerçekleştirilen faaliyetler üzerinden bu sorun çözümlenmeye çalışılır. Çalışma, söz konusu problem alanları ile temas halindeki bir çevre imgesi üzerinde odaklanmaktadır. Bu, bir taraftan, Şerif Mardin’in merkez-çevre paradigması üzerinden bir “çevre” ya da “taşra” olarak Trabzon şehri, diğer taraftan Trabzon “kamusal alan”ını içerir.

Esasen Trabzon’da, merkezin kamusal alandaki modern yapı inşa faaliyetleri, 19.yüzyılda Osmanlı döneminde başlar. Ortahisar’da hükümet konağının, valilik konutundan ayrı müstakil bir birim olarak inşa edilişi, kırsalın inşası gibi daha önce şehir geleneğinde mevcut olmayan yeni tür kamusal yapıların ortaya çıkışı, şehirdeki modern merkezîyetçilik deneyimine ilişkin önemli örneklerdir. Bununla birlikte 19. Yüzyıl boyunca şehirde büyük ölçekli değişimler ortaya koyan müdahalelerden bahsedilemez.⁴ 20. Yüzyıl başlarında, şehirde gerçekleştirilen iki önemli müdahaleden biri; 1916’da Trabzon’un Ruslar tarafından işgali sırasında gerçekleşir (Düzenli, 2020). İkinci olarak; 1938 tarihli Lambert planı, Trabzon’da, şehircilik ve mimarlık alanın-

³ “Müşterek değerler”in merkez-çevre ilişkileri kapsamındaki değerlendirmeleri için bkz. (Mardin, 1995).

⁴ Böyle bir dönüşüm, Trabzon’a bağlı Canik Sancağı’nın merkezi olan Samsun için çok erken bir tarih olan 19.yüzyılda başlar. Büyük tarımsal potansiyeli, coğrafi elverişlilikler, Karadeniz’in uluslararası ticarete açılması ile bu dönemde, Fransa başta olmak üzere, ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleri için bir hammadde kaynağı ve pazar olarak görülen Samsun’un ticari önemi, Trabzon’a göre büyük oranda artar. Bu, şehirde, 1869’dan itibaren hızlı ve büyük dönüşümleri beraberinde getirir. Daha fazla bilgi için bkz. (Dıñoğlu, 2011).

daki en kapsamlı müdahale teşebbüsüdür. Plan, her ne kadar tam olarak uygulanmamış olsa da, plandan önce ve sonrasında inşa edilen yapılar ve mekânsal düzenlemeler, imar revizyonları ile bu dönemde kamusal mekânın ideolojik düzlemi, şehirdeki merkeziyetçi temayüller ve inşai süreç arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Doğu İllerinden Sorumlu Üçüncü Umumi Müfettişlik'in girişimleri ile hazırlanan Lambert planı, bu dönemde gerçekleştirilen diğer imar faaliyetleri ile beraber merkeziyetçi bir düzlem ortaya koyar. Bu düzlemin ortaya çıkışı, bir yerel yönetim birimi olarak belediyenin de o dönemdeki koşullarından bağımsız ele alınamaz.

Çalışmada, 1930-1940 yılları arasında şehir mekânındaki merkeziyetçi etkinlik ve söylemler çerçevesinde gerçekleştirilen modern kamusal yapı inşa faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Bunun için, öncelikli olarak, şehirdeki "merkeziyetçilik" ve ideolojik argümanlarını ortaya koyan koşullar, bir yerel yönetim birimi olarak belediyenin şehirde gerçekleştirdiği imar faaliyetleri üzerinden değerlendirilmektedir. İkinci olarak; merkez ve (modern merkeziyetçi idealler çerçevesinde) belediye tarafından finanse edilen kamusal yapılar, aynı dönemde, şehirde büyük dönüşümler ön gören Lambert planı düzleminde ele alınmaktadır. Son olarak, bu dönemde inşa edilen kamusal yapıların, tekil olarak, bu koşullar içindeki yeri değerlendirilmektedir. Bu şekilde, şehrin ve mimarlığın görünür simgelerinin, yerel bir bağlamı nasıl ürettiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Çalışmanın temel kaynaklardan bir tanesini; 1930-1940 yılları arasındaki Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri oluşturur. Döneminin Yeniyol (1934-1945 yılları arası) ve Halk (1942-1956 yılları arası) Gazeteleri, Trabzon Halkevi'nin yayın organı olan İnan ve Akın dergileri, 1938 Lambert plan raporu, kullanılan diğer birincil kaynaklardır. Bunların yanı sıra, çeşitli dergi, kitap, makale, tez, bildiri ve resmi raporlardan oluşan diğer yazılı ve görsel literatür kullanılmıştır. Çalışma, alanında, söz konusu birincil kaynaklara dayalı yapılmış ilk çalışmadır.

Merkeziyetçilik Ekseninde Bir Belediye Ve Şehrin İmarı

1930-1940 yılları arasında, belediye, şehirde, merkeziyetçi ideallerin gerçekleştirilmesindeki lokomotiflerden biridir. Bu dönemde bayındırlık faaliyetleri, çıkarılan merkezi yasalar⁵ aracılığıyla çizilen çerçeve ve vilayet aracılı-

⁵ 1930'dan 1936'ya kadar birbiri ardına çıkarılan yasalar ile kurumsal düzen pekiştirilmeye çalışılır (Tekeli, 2010, s.78). Bunlar; 1930'da çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu, 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 18 Haziran 1933'te çıkarılan 2290 Sayılı Belediye Yapı Yollar

ğında yapılan yönlendirmeler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Trabzon Belediye Meclis Zabıtnameleri'ne göre bu, vilayet tarafından gönderilen müzekkere ve tezkereler aracılığıyla sağlanır. Bu çerçevede, 1936'da vilayetin taleplerinden biri, şehirde inşa edilecek hastanenin finansmanı ile ilgilidir. Vilayet ve Umumi Müfettişlik arasında yapılan görüşmeler sonunda, gönderilen bir müzekkere ile, şehirde, Sıhhat Vekâleti tarafından yaptırılan hastanenin finansmanı için belediyeden, 200bin lira katkı yapması talep edilir (Trabzon Belediyesi [TB], 1936a). Bununla birlikte kurulacak hastanenin sağlıklı bir biçimde çalışabilmesi için temiz su temini veya diğer altyapı sistemlerinin henüz oluşturulmamış olması, hastane inşa edildikten sonra, işleyişte sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1938 tarihinde inşa edilmesi düşünülen halkevi için Taksim mezarlığının üst kısmındaki arsanın halkevine tahsisi ve mülkiyetinin Halk Partisi'ne devri, bu dönemdeki taleplerden bir diğeridir⁶ (TB, 1938a; 1938b).

1930 tarihli Belediye Kanunu'nun 123.maddesine göre, Vilayet, Belediye bütçesi üzerinde yetki sahibidir. Vilayet tarafından, belediyenin bütçe programında yapılan tadilatlar ile, bayındırlık faaliyetleri üzerindeki merkezîyetçi denetim sürdürülür.⁷ 1932'de Vilayet tarafından gerçekleştirilen bütçe tadilatı ile, bütçede kaldırılan şehir planı tahsislerinin, bütçeye yeniden eklenmesi, bu çerçevede yapılan müdahalelerden biridir⁸ (TB, 1932a). Belediyenin, şehirde inşa edilmesi düşünülen umumi tuvaletlerin inşası için ayrılan istim-

Kanunu, 24 Haziran 1933'te tarih ve 2301 sayılı, Belediye Bankası'nın kuruluş kanunu, 9 Haziran 1934'te çıkarılan 2722 Sayılı İstimlak Kanunu, 7 Haziran 1935'te Belediyeler Kanunu'na ek olarak çıkarılan 2763 sayılı kanun, 12 Haziran 1936 tarihinde çıkarılan 3042 sayılı kanundur (Tekeli, 2010, s.78-86).

⁶ 1930'lu yıllar boyunca gönderilen müzekkere ve tezkerelerin bir bölümü şu şekildedir: Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları için ek tahsisat talebi (TB, 1933ç). Atatürk Köşkü'nün tamir ve tefrişi için Özel İdare ile Belediyenin tarafından yapılması istenen bütçe tahsisi için Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in bildiğinin yer aldığı, vilayet makamından gönderilen müzekkere (TB, 1936c). Şehir planının hazırlanmasından önce, en büyük mülki amir başkanlığında bir heyetin toplanması ve bu heyetin düzenleyeceği raporun bakanlıkça onayından sonra imar planının yarışma ile yaptırılması hakkında bayındırlık bakanlığından gelen ve vilayet makamından tebliğ edilen müzekkere (TB, 1936ç). Şehir Kulübüne 300 lira yardım yapılması ile ilgili tezkereler (TB, 1936d).

⁷ Her çalışma döneminin başında, Belediye Maliye Encümeni tarafından hazırlanan bütçe, belediye meclisinde tartışılır, karara bağlanır ve değerlendirilmek üzere vilayete gönderilir. Vilayette onaylanmayan bütçe için "fevkalade" toplantılar yapılarak revizyon gerçekleştirilir. Onaylanan bütçe İçişleri Bakanlığı'na gider. Bütçe, İçişleri Bakanlığı'na gönderilmeden evvel, Vilayet tarafından tasdik edilmelidir.

⁸ Belediyedeki uzman eleman eksikliği ve henüz bir kent haritasının hazırlanmamış olması gerekçeleriyle o dönem gerçekleştirilemeyeceği düşünülen plan işi belediye bütçesinden kaldırılır. Nitekim plan işinin çözümlenmesi 1937'leri bulur.

lak bütçesi ile, plan bütçesinden 3000, cenaze otomobili bütçesinden 500 liranın, aydınlatma ve ısıtması bütçesine aktarımını kabul ettiği bütçe kararı ise, 6 Nisan 1932 tarihli belediye meclisi toplantısında okunan müzekkereye göre Vilayet tarafından uygun bulunmamıştır (TB, 1932b).

Belediye, idari açıdan merkez denetimi altında olması ile beraber, üç mesele ile de ilişkili olarak merkeziyetçilik eksenine girer. Bunlardan *birincisi*; belediyedeki uzman eksikliğidir.⁹ 1930'lu yıllar boyunca belediyede, şehre “su işi”, “şehir haritası işi”, “plan işi” gibi temel altyapı ihtiyaçları için çözüm geliştirecek bir mühendis ya da plancı bulunmamaktadır.¹⁰ Belediye meclis kayıtlarına göre, mühendis eksikliği, planın yapıldığı 1937'de devam etmektedir.¹¹

İkincisi; belediyenin iç işleyişinin gerçekleştirilmesinde belediyenin, bir devlet deneyimine sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır.¹² Belediye'nin 1934'te, şehir sınırları içindeki Milli Emlak'a ait binalara 340 ve 934 seneleri¹³ arası için 8700 lira vergi çıkarması, bununla ilgili örneklerden biridir. Belediye tarafından alınmak istenen vergi, hükümet emlağından vergi verilmeyeceği gerekçesiyle alınamamıştır (TB, 1934a). Yapılması düşünülen Atatürk Anıtı, su işi, plan işi, şehrin toprak kaldırımlardan kurtarılması için parke kaldırımı inşası gibi birçok faaliyet için Belediyeler Bankası'ndan alınmasına karar verilen kredi meselesi, bunlardan diğeridir (TB, 1934b; 1934c). Alınması düşü-

⁹ Trabzon Vilayet Salmameleri'ne göre belediyede bir mühendisin istihdam edildiği 1895'ten, salnamelerin sona erdiği 1904 tarihine kadarki dokuz yıl, belediyedeki tek mühendis İzidor Efendi isimli bir gayrimüslimdir (Emiroğlu, 2007; 2008) Bu dönemde gayrimüslimlerin, şehrin eğitimli işgücü ihtiyacını karşıladığı görülüyor. Memleket Hastanesi tabibi, karantina tabibi, tabib, hekim olarak kayıtlı doktorlar, vilayet mühendisi gayrimüslimlerden oluşur. 1918'de Ruslar'ın şehirden çekilmesi ve 1923'ten itibaren gerçekleştirilen mübadele hareketleri ile şehirden giderek azalan bu nüfus, şehirde eğitimli işgücü eksikliğinin de ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Nitekim 1935'e kadar belediyenin bayındırlık işleri, bir fen memuru ile sürdürülür. Belediye Meclisi'nin 06.06.1935 tarihli fevkalade toplantısında, fen memurluğunun lağvedildiği ve mühendis arayışı içine girildiği, bu nedenle bütçeye mühendis ücreti için tahsisat koyulduğu ifade edilmektedir.

¹⁰ Belediye Meclisi'nin 27.04.1936 tarihli toplantısında, mühendis ihtiyacı için, Vilayet vasıtası ile Nafia Bakanlığı'na müracaat edildiğinden, Bakanlık, elde mevcut mühendis ve fen memuru bulunmadığından, mektepsiz ve ehliyetnameli fen memurlarının geçici olarak istihdam olunması gerektiği ifade edilmektedir (TB, 1936b).

¹¹ 30.04.1937 tarihli Belediye Meclis toplantısında, Vilayet tarafından Trabzon Lisesi'nin mimarı Bruno Taut ile beraber bir su mühendisinin de şehre geleceğinin bildirildiğinden bahsedilir (TB, 1937d).

¹² İlhan Tekeli'nin Cumhuriyet dönemi'nde kent planlamanın tarihini ele aldığı kitabında, erken Cumhuriyet belediyeleri için yine böyle bir “devlet deneyimi eksikliği”nden bahseder (Tekeli, 2010).

¹³ Belediye Meclisi'nin 12.11.1934 tarihli toplantı kayıtlarında geçen tarihlerin ilk rakamı kullanılmamıştır. Dolayısıyla “340” olarak kayıtlı tarih; Rumi “1340”, Miladi “1924” olmalıdır. Kayıtlarda geçen “934” ise Miladi “1934”tür.

nülen 30bin liralık kredinin de eklenerek hazırlandığı bütçe, banka ile mukavele yapılmadan ve para temin edilmeden önce vilayet onayına sunulduğundan, vilayet tarafından onaylanmamıştır.

Üçüncüsü; belediye bütçesinin yetersizliğidir. Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre 30'lu yıllar boyunca; banka kredileri, mezbaha ve iskele gibi kentte gelir getiren inşa ve tadilatlar, verilen imar ve tadilat ruhsatları ile belediye bütçesi arttırılmaya çalışılır. Buna ek olarak oktruva resmi¹⁴, 01.01.1934'te 2259 sayılı kanunla muhtarlıkların ilgası¹⁵ gibi Belediyelere sağlanan kanuni haklar ve Özel İdare tarafından yüklenilen bayındırlık faaliyetleri¹⁶ aracılığıyla, beledî faaliyetler merkez tarafından da desteklenir. Bununla beraber, o dönemde toplam maliyeti 3 milyon lirayı bulan "su işi" başta olmak üzere, plan, aydınlatma gibi altyapı ihtiyacının karşılanmasında ve Atatürk Anıtı'nın inşası, Atatürk Köşkü'nün tadilatı gibi ideolojik temsillerin inşasının gerçekleştirilmesinde, bütçe önemli bir engel teşkil etmektedir. Buna ek olarak 1930'lu yıllar boyunca gerçekleştirilmeyi bekleyen istimlaklardan bazılarının gerçekleştirilmesinde de bütçe kısıtlılığı nedeniyle zorluk yaşanmıştır.¹⁷

1930-1940 döneminde, uzman eleman eksikliği ve belediyenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar ile ilişkili olarak, belediyenin kendi imkanlarıyla gerçekleştirdiği işler, küçük çaplı altyapı faaliyetleri ile sınırlıdır. Bunlar üç başlık altında ele alınabilir. *Birincisi*; şehrin modern gündelik yaşantısını sürdürebilmesini sağlayan altyapı faaliyetleridir. Bunlar; su yolu tamir ve yapımı, yol yapımı, onarımı ve Gazipaşa Caddesi'nin, Maraş Caddesi ve Uzun Sokak'ın genişletilmesi, kaldırım keşif, tamir, döşenmesi, duvar inşası, köprü, lağım, menfez, aydınlatma, çeşme yıkımı, umumi helaların inşası, park, bahçe, asri mezarlık tesisidir. *İkincisi*; Belediyenin gelir getiren mülkleri için altyapının teminidir. Değirmendere'deki Koyun iskelesinin tadilatı ve Moloz'da bir iskele inşası, Değirmendere'deki mezbahanın tadilatı, Mumhaneönü'ndeki hal ve Sipahipazarı'ndaki balıkhanenin inşası, bu tür işlerdir. *Üçüncüsü*; yer isimlerinin değiştirilmesi ve numaralandırma yoluyla fiziksel çevre içinde

¹⁴ Oktruva resmi, iç piyasadaki tüketim mallarından alınan vergidir.

¹⁵ Muhtarlıkların ilgası ile, muhtarlık hizmetlerinden elde edilen harç bedeli belediyede kalır.

¹⁶ 1935'te Özel İdare, şehrin en büyük caddesi olan Maraş Caddesi'nin tamir ve ıslah işini yüklenir (TB, 1935). 1933'te Özel İdare tarafından Belediye'ye 10bin liralık yardım yapılmıştır (TB, 1933c) Bununla beraber Özel İdare'nin Belediye'nin gelir getiren mülklerinden iskeleden istifade ediyor oluşu, bu yardımların gerekçelerinden biridir.

¹⁷ 1933'te 900 lira olan istimlak bütçesinin 1500 lira olması gerektiği ifade edilmektedir (TB, 1933a). Bununla beraber, aynı yıl, şehirde sıklıkla inşa edilmesi gerektiği ifade edilen umumi tuvaletler için istimlak bütçesinden, aydınlatma ve ısıtma bütçelerine aktarma yapılması kararıyla bu istimlak bütçesinin biraz daha azaldığı fark ediliyor (TB, 1932a).

yapılan diğer düzenlemelerdir. Ev ve dükkanların latin alfabesi ile numaralandırılması (numrotaj) (TB, 1932c), sokakların isimlerinin Türkçeleştirilmesi (TB, 1934ç), “İnönü Meydanı'nın Cumhuriyet Meydanı” (TB, 1934d; Trabzon Belediyesi Yazı İşleri, 1933-1934), “Reşadiye Caddesi'nin Koraltan Caddesi” (TB, 1939a; 1939b) olarak değiştirilmesi gibi yer isimleri ile ilgili düzenlemeler, park, bahçe ve bunlar arasında özellikle belediye bahçesinin Atatürk Alanı olarak düzenlenmesi ve burada bir Atatürk Anıtı'nın inşa edilmesi, Atatürk Köşkü'nün Müze'ye dönüştürülmesi ve tefrişi, bunlar arasındadır. Bu dönemde gerçekleştirilen şehre fenni suyun getirilmesi (Atasu) ve şehir planının (Lambert planı) yapılması gibi büyük ölçekli işler, Umumi Müfettişlik'in desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak; 1930'dan itibaren, Belediye Kanunu başta olmak üzere yapılan yasal düzenlemeler ve diğer müdahaleler ile, şehirdeki bayındırlık faaliyetleri merkez tarafından yönlendirilmeye çalışılır. Müdahaleler, bu dönemdeki uzman, donanım ve bütçe eksikliğinden dolayı, belediye için bir kaynaktır. Öteki taraftan, belediye üzerindeki merkeziyetçi gücü etkinleştirir.

Merkeziyetçiliğin İki Düzlemi: Lambert Planı ve Kamusal Yapılar

Şehirde bir plan ihtiyacı, 1930 tarihinde çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun şehirlere imar planı yapma zorunluluğu getirmesiyle gündeme gelir ve 1932'den 1937'ye kadar belediye bütçesine her yıl koyulan tahsisatlar ile plân işi sürekli olarak Belediyenin gündeminde yer almıştır. Diğer taraftan plan, belediyede plançı olmadığından hazırlanamaz. Plan hazırlanıncaya kadarki süreçte, şehirdeki imar faaliyetlerinin, valinin başkanlığındaki heyet aracılığıyla yürütülmesine karar verilir.¹⁸ 1936'da yarışma ile belirleneceği ifade edilen imar planından önce hazırlanması gereken mesai imar programı raporunun ise, şehrin en büyük mülki amirinin başkanlığında toplanacak bir heyet tarafından hazırlanması, sonrasında Nafia Bakanlığı tarafından onaylanması gerekliliği Bakanlık tarafından bildirilmektedir. 1937'de Üçüncü Umumi Müfettişlik'in girişimleriyle, Fransız plançı J. H. Lambert, şehir planını yapmak üzere görevlendirilir. Lambert'in şehre gerçekleştirdiği iki kısa ziyaret sonunda, 1937'de, plan esaslarını anlatan bir rapor, rapora ek olarak 5

¹⁸ Diğer taraftan, plan hazırlanıncaya kadarki dönemde, Belediye meclisi tarafından oluşturulan ve zabitanın görevlerinin tanımlandığı talimatnamenin “Meskenlere Ait Sıhhi Şartlar” bölümünde, ruhsatsız yapı inşası yasaklanarak, şehirdeki inşa faaliyetleri, kanunla belirlenen çerçeveye çekilmeye çalışılır (TB, 1934ğ). Bununla beraber, plan yapılmadan önce inşaat ruhsatlarının keyfi bir biçimde verilmesi imar planının uygulanabilirliği ve merkeziyetçi denetim açısından önemli bir sorundur.

sayfalık 1/2000 ölçekli plân, 17 sayfalık 1/1000 ölçekli avan proje hazırlanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. 1/2000 ölçekli Lambert planında Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu yerleşim alanı¹⁹ (Lambert, 1937a).

Lambert planı, Trabzon'da, şehircilik ve mimarlık alanındaki en kapsamlı müdahale teşebbüsüdür.²⁰ Bütünüyle uygulanmamış olsa da, modern merkezîyetçi şehircilik politikalarının bir aracı olarak gerçekleştirilen mekânsal önerilere ev sahipliği yapması açısından önem taşır.

Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre, plan 1938'de daha hazırlanmadan önce, şehirde gerçekleştirilmesi düşünülen istimlak, yıkım, kamusal yapı inşaları, planın alacağı muhtemel biçim üzerinden gerçekleştirilir. Gâvur Meydanı veya Meydân-ı Şarkî olarak bilinen alanın, Turan Sinesması'nın yıktırılması (tartışmalarının başlaması 1939) ile genişletilerek *Atatürk Alanı*'nın açılması ve burada *Atatürk Anıtı*'nın inşası (anıt konuşmaları

¹⁹ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

²⁰ Lambert planına göre şehir dört işlevsel bölgeye ayrılır. Bunlar; merkezî Atatürk Alanı'nın oluşturduğu ve limanın da içinde olduğu *ticaret bölgesi*, şehrin doğusundaki Değirmendere çevresindeki *sanayi bölgesi*, şehrin batısındaki Kavakmeydanı ve onun doğusuna doğru gelişen *spor ve oyun sahalarının olduğu bölge*, batıda ise ikamet alanlarının yer aldığı *yeni şehirdir*. Bknz. (Düzenli, 2019, s. 158-175).

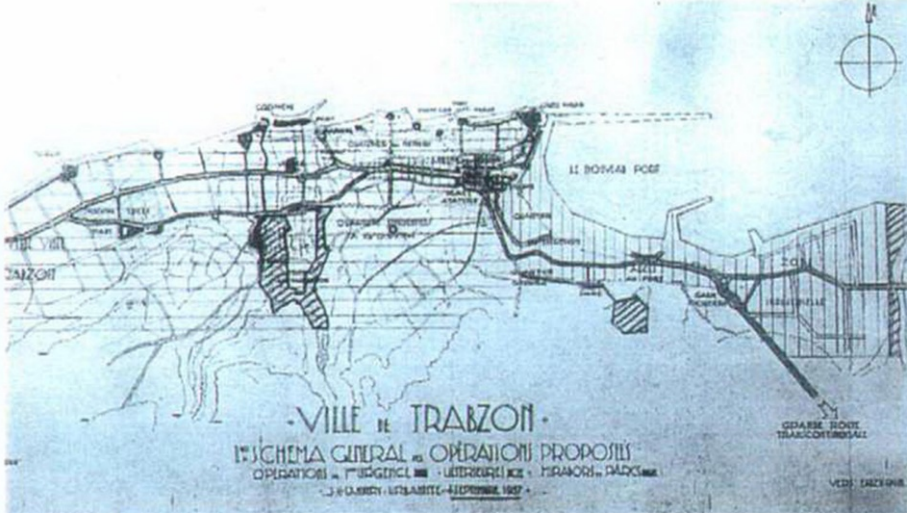
nun başlaması 1934), 1931'de Sipahipazarı'nda Balıkxane veya 1935'te Mumhaneönü'nde Hal'in inşa edilmesi kararları, kamusal mekânda, planla girilen bu tür bir ilişkiyi örneklendiren çalışmalardır. Diğer taraftan Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'nde, 1938'lerde imar ve tadilat ruhsatlarının keyfi verildiği ile ilgili ifadeler göz önünde bulundurulduğunda, özel mülkiyet alanları için bu tür bir tavrın geçerli olmadığından bahsedilebilir.

Lambert planının hazırlandığı bu dönemde, şehirde inşa kararı alınan veya kendisine yer tahsis edilen dört kamusal yapı bulunur. Bunlar; Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu'dur. Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri'ne göre yapılardan Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi ve Stadyum, Üçüncü Umumi Müfettişlik aracılığıyla inşa edilmiş yapılardır. Şehrin eğitim, sağlık, kültürel ihtiyaçlarını karşılayan bu yapılar, yeni bir yapım sistemi, donanım, işlevsel organizasyona sahiptir ve yeni toplumsallaşma biçimlerini de beraberinde getirirler.²¹ Bu şekilde, kamusal yapıların inşası ile, plan yapılmadan önce, şehrin görünür sembolleri de üretilmeye başlanır. Bununla beraber, elde edilen veriler doğrultusunda, Lambert planı ile aynı dönemlerde gerçekleştirilen yapıların, doğrudan plan ile gerekçelendirildiğini söylemek ise zor görünüyor. Buna göre;

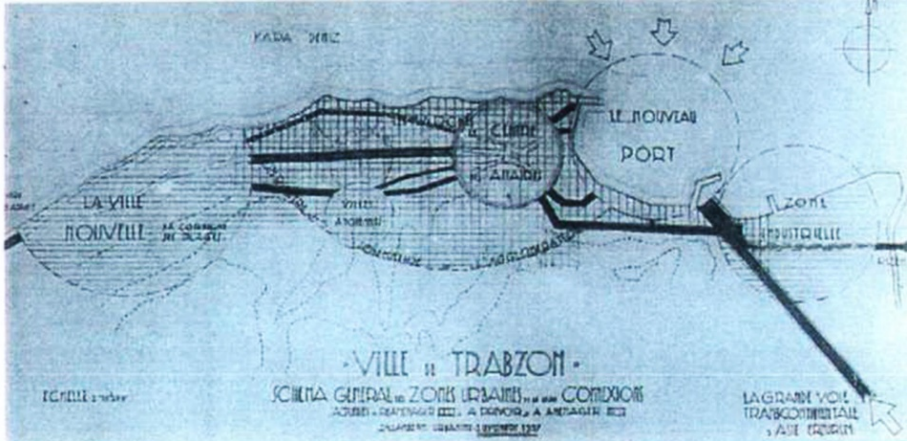
- Kavakmeydanı'ndaki Trabzon Lisesi'nin yeniden inşası için, Üçüncü Umumi Müfettişlik'in çabasıyla Bruno Taut şehre getirilmiş ve ona yeni bir proje hazırlanmıştır. Taut'un deniz tarafından yapılan incelemeler sonrasında, şehrin plan sonrası muhtemel gelişimini göz önünde bulundurarak liseyi tasarladığı ifade edilmektedir. Bununla beraber Trabzon Lisesi, plan hazırlığının yapıldığı 1937-1938'de, plan ile ilgili detaylar henüz ortaya çıkmadan inşa edilir.
- Numune Hastanesi, Lambert planında "İkamet Mintakası" olarak görünen alanın bir kısmını da içine alacak bir biçimde konumlandırılmıştır. Numune Hastanesi plan hazırlığının yapıldığı 1937-1938'de, plan ile ilgili detaylar henüz ortaya çıkmadan inşa edilir.
- Kavakmeydanı'nda Erkek Sanat Okulu'nun inşası, 1938 tarihli Lambert planında yer alan Memurin Mahallesi'ndeki tadilatlar ile gerçekleştirilmiştir. Bu, o döneme kadar gerçekleştirilen plan tadilatlarının ilkidir (TB, 1942).

²¹ Örgütsel olarak, bunların arasında Trabzon Halkevi ve Sergievi de eklenebilir. Halkevi, 1932'de, eski bir kilisenin yerine inşa edilen Ziraat Bankası'nın karşısındaki iki katlı bir binada faaliyetlerine başlar. 1938'de yeni bir bina inşa edilmesine ilişkin düşünceler ortaya çıksa da bina inşa edilmez. Sergievi, 1946'da, daha sonraları Trabzon Şehir Tiyatrosu'nun inşa edildiği yerde projelendirilir. Ancak inşa edilmez.

- Planın hazırlandığı 1937’de istimlak edilen mezarlık alanı, Stadyuma tahsis edilmiştir (TB, 1937a; Trabzon Belediyesi Yazı İşleri, 1936-1937). Ancak burada bir stadyumun inşa edileceğine ilişkin ilk kayıtlara, plandan önce, 1933’de rastlanır. Bölgede inşa edilmesi planlanan stadyum için 1933 yılında 1000 lira ve 1934’te 300 lira tahsis edilmesi kabul edilir (TB, 1933a; 1933b; 1934e).

Şekil 2. Lambert plan eskizi; önerilen işlemler (Lambert, 1938).

Şekil 3. Lambert plan eskizleri; işlevsel bölgeler (Lambert, 1938).

Dolayısıyla plan ve kamusal yapı inşa faaliyetleri, ortak bir merkez tarafından yönlendiriliyor olsa da, inşaların, bütünüyle, plandan referans aldığı söylenemez. Bununla beraber Lambert’in 1937’de şehre gelişi ile yerleşim ve aynı

dönemlerde gerçekleştirilen bu inşa faaliyetleri ile ilgili Lambert'in bilgilendirilmiş olduğu muhtemel gözüküyor. Nitekim mevcut 1/2000 ölçekli Lambert planında; Trabzon Lisesi ve Numune Hastanesi ve Stadyum vaziyet planı düzeyinde işlenmiştir. Bununla beraber, Lambert planında *Sanayi Mıntakası* olarak belirtilen Değirmendere'deki liman çevresinde, daha 1900'lü yılların başlarında bir balıkyağı fabrikası, soğukhava deposu ve silo yapılarının, 1930'lu yıllarda ise gazhane ile mezbaha ve balıkyağı fabrikası gibi kokulu iş yerlerinin yer aldığı biliniyor.²² 1934'te Dibağhane de bu bölgeye taşınmak istenmiştir (TB, 1934f; 1934g). Dolayısıyla plandan çok daha evvel, burada silo ve fabrikalar ile tanımlı bir sanayi bölgesi oluşmaya başlamıştır (Şekil 2, 3).

Plan hazırlandıktan sonra ise, plandaki işlevsel bölgelere işlerlik kazandırmaya dönük yoğun yapı-inşa faaliyetinden bahsedilemez. Bununla birlikte bölgesel kararların uygulamasına ilişkin en önemli çalışmalar; daha önce Gâvur Meydanı veya Meydân-ı Şarkî olarak bilinen alanın genişletilerek *Atatürk Alanı*'nın açılması; 1958'de Yeni Şehir olarak ifade edilen ikamet bölgesinde *yeni konutların* inşasıdır.

Modern Kamusal Yapılar (1937-1944)

1930'lu yıllardan 1940'lu yılların başlarına kadar şehirdeki modern kamusal yapılar, Kavakmeydanı (İnönü Meydanı)'nda inşa edilir. Bu dönemde, burada dört kamusal yapı inşası gerçekleştirilir. Bunlar; Trabzon Lisesi (temel atma 1938), Numune Hastanesi (temel atma 1938), Stadyum (keşif tarihi 1942) ve Erkek Sanat Okulu (temel atma 1944)'dur. Trabzon Lisesi ve Numune Hastanesi'nin temeli aynı tarihlerde (1938) atılmıştır. 1932'li yıllardan itibaren şehrin bir ihtiyacı olduğu dile getirilen Stadyumun keşfinin yapılması ise 1942'leri bulur. 1944'te Erkek Sanat Okulu için yapılmasına karar verilen yeni bina inşası, 1940'lu yılların başlarında gerçekleştirilen bir iş olarak bu kapsamda ele alınmaktadır.

Yapılar, 1937 sonrası ve 1940'lu yılların başlarına kadarki yaklaşık on yıl içinde, aynı bölgede, benzer merkeziyetçi koşulların ortaya koyduğu üretimlerdir. Bu, her biri kendi tikelliklerine sahip sonuç ürünler olan yapılar üzerinden, şehrin bu döneminde etkili olan modernlik temayüllerinin belirlenmesine imkân tanır.

²² Bu yapılar, Tarakçıoğlu (1986) ve Şimşek (1993)'in Trabzon'un Rus işgaline ilişkin kitaplarından derlenmiştir.

Trabzon Lisesi

Yer yer yıkılmaya başlayan lisenin yeniden inşası, 1933 yılında, Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın okulu ziyareti sırasında dikkatini çekmesiyle gündeme gelmiş, lise tahliye edilmiş, okulun orta kısmı geçici olarak eski Askerlik Dairesi'nin bulunduğu binaya, lise kısmı da Öğretmen Okulu Binasına taşınmıştır (Albayrak, 2008, s. 203). 1936 yılında lisenin ihtiyaç duyduğu tamirat için esaslar hazırlanmıştır (Yeni Yol, 1937a). Bununla birlikte 1937 yılında üçüncü umumi müfettişlik mıntıkasında yapılmasına karar verilen dört adet okuldan bir tanesi Trabzon Lisesi'dir (Yeni Yol, 1937b). Eski lise binası yıkılarak yeniden inşa edilecektir. Yeni Yol gazetesine göre, Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in, titiz çalışmalarının ve sıkı takibinin de sonucu olarak, şehre gelecek bir mimarın lise binasının inşası için hazırlıklara başlanacaktır (Yeni Yol, 1937c). TB'ında, haber doğrulanır. Vilayet makamının, Tahsin Uzer tarafından çekilen telgrafını da içeren 27 Nisan 1937 tarih ve 1189/369 sayılı tezkere-sine göre Uzer, beraberindeki su mühendisi ve lisenin planını hazırlayacak olan Profesör Bruno Taut (Bronot olarak yazılmıştır) ile beraber şehre gelecektir (TB, 1937ç).

Proje alanını yerinde görüp incelemeler yapmak üzere şehre gelen Taut, daha geldiği gün Kültür Müşaviri Reşit ve Kültür Direktörü Necdet tarafından Lise'ye götürülerek kendisine istediği her türlü izahat verilmiş, daha sonraki günlerde liman şirketinin motoru ile Yalı Mahallesi'nin hizasından inşaat mahalinin denizden fotoğraflarını almıştır (Yeni Yol, 1937d). Arazi etüdü, iklim şartları ve şehirde renk konusu ile ilgili incelemeler ve şehrin gelecekte alacağı biçim ile ilgili ön görüşler yapan Taut, değerlendirmeleri sonunda lise binası ile ilgili bir program belirlemiş ve 21 Mayıs Cuma günü şehirden ayrılmıştır (Yeni Yol, 1937d). Taut'un şehirden ayrılışından yaklaşık altı ay sonra, vilayetten gelen tezkereye göre yeni lise inşaatı için, "...*eski binanın doğu ve batısındaki bazı gayri menkullerin istimlakı ile İmaret yolunun tevsii için İmaret mezarlıkları başındaki ev ve arsaların istimlakı...*" yapılacaktır (TB, 1937b). Söz konusu arsaların kıymet takdiri için Çulhaoğlu Hüseyin, Selimoğlu Hüseyin ve Ali Budağ bilirkişi (ehlivukuf) olarak belirlenmiştir. Yeni Yol Gazetesi'nde eski lise binasının yıkma eksiltmesi ile ilgili duyurulara yer verilir ve 13 Haziran 1938 günü Uzer'in de hazır bulunduğu bir tören ile yeni lise binasının temeli atılır²³ (Yeni Yol, 1937e; 1938a) (Şekil 4).

²³ Albayrak, bu yeni lise binasının temel atma törenini 16 Haziran 1938 olarak aktarmaktadır (Albayrak, 2008, s. 205).

Şekil 4. Kavakmeydanı'ndaki (Inönü Meydanı) Trabzon Lisesi'nin Lambert planı içindeki konumu²⁴

1945 tarihli Halk gazetesinde “Memleketin imarı için konan her taş kaledir.” denilmektedir (Halk, 1945a). Yeni lise, şehirde çoğunluğa sahip olan eski yapı stoğunun içinde, Cumhuriyet modernliğini temsil eden nadir yapılardan biridir. Diğer taraftan okul tasarlama konusundaki deneyimli bir mimar olan Taut'un “modernlik” ve “yerel” kavramlarının sentezi ile ilgili denemelerinden birini temsil etmesi açısından da önemlidir. Taut'un modernlik ve yerellik arasında bir sentez geliştirme çabası, Lise binası'nın biçimlenişinde etkili olmuştur (Şekil 5).

²⁴ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 5. Trabzon Lisesi (Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi arşivi, 2021, 15 Nisan)

Taut'un , binanın yapımını takip eden süreç içinde bahçedeki manzara etkisinin kaybolmaması ve denizden gelen serin hava ve rüzgârın okul bahçesine her daim alınabilmesi amacıyla, Maraş Caddesi üzerinde bulunan arsanın istimplâki için Maarif Vekâleti'ne yaptığı ısrarlı talep sonucunda, bu alan da istimplâk edilerek okul sahası içine alınmıştır (Albayrak, 2008, s. 205). Burada dört adet tarihi çınar ağacı bulunmaktadır. Taut, inşaat alanı henüz kurulurken, burada bulunan manolya ağacının kesilmemesi amacıyla okulun temelini kuzeye kaydırmış olması dolayısıyla, Lise burada bulunana tarihi manolya ağacıyla anılır (Albayrak, 2008, s. 205).

O sıralar modern mimaride sıklıkla tercih edilen düz çatı ve çatı bahçesi uygulamalarında farklı olarak, kırma çatı ve saçak kullanımı, yapının belirgin özelliklerinden biridir.²⁵ Binanın güneydeki ana girişi iki kolon üzerinde yükselen sade bir saçak ile örtülmüştür. Kuzeyde bahçeye açılan dış cephe boyunca, hemen giriş katı üzerinden binayı saran geniş saçak ise kullanıcılarını bölgenin iklimsel koşullarının olumsuzluklarına karşı koruyan bir mimari eleman olarak göze çarpar. Saçağın örttüğü yarı açık alan birkaç basamak ile yükseltilerek bahçe kotundan ayrılmıştır. Yine iklimsel gerekçeler ile derslik-

²⁵ Yerel bir üslup arayışı içindeki Bruno Taut, Trabzon Lisesi için çatı saçakları tasarlarken, 1937 yılı içinde Belediye Meclisi'ndeki kayda değer meselelerden bir tanesi, yine çatı saçaklarıdır. Dükkân ve mağazaları yağmur ve güneşten koruyan saçaklar, dar olan şehir sokaklarına hava girmesine engel olduğu ve binaların, şehrin güzelliğini bozduğu, yeni binalarda da zaten bulunmadığı gerekçesiyle kaldırılmak istenmektedir (TB, 1937e).

lerin hepsi güneye yerleştirilmiş, güney ışığının rahatsız edici etkileri, cep hede kullanılan güneş kırıcı elemanlar ile ortadan kaldırılmak istenmiştir. Pencereelerde ritmik bir düzen hâkimdir. Modern üslupta inşa edilen diğer birçok yapıdan farklı olarak, genel olarak, küçük tutulmuşlardır. Pencereelerde, beton güneş kırıcılar kullanılmıştır.

Bina, bodrum ile birlikte dört katlıdır. Plan geometrisi, ortadaki lineer dik-dörtgene iki uçtan eklenmiş, iki dikdörtgen (kanat) ile oluşturulmuştur. Bu kanatlar arasında oluşturulan bahçe denize yönelmiştir. 1938'li yıllarda şehirde yeni yapılmaya başlayan kaloriferli binalardan biri olan Lise için Taut, kalorifer kazanlarının Almanya'dan ithal edilmesini sağlamıştır (Albayrak, 2008, s. 205).

Numune Hastanesi

250 yatak kapasitesine sahip olan Numune Hastanesi, şehirde, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş en büyük inşa faaliyetidir. Beker, hastanenin, bu dönemde bölge halkının sağlık ve esenliği için çok önemli bir ihtiyacı karşılayacağı, bununla beraber, şehrin ekonomik olarak kalkınmasına imkân verecek olan işlerinden biri olduğundan bahseder (Beker, 1935; 1936). Bu açıdan, hastane, şehirdeki su, liman, transit yol, lise, otobüs, gübre fabrikası gibi memleketin irfan, iktisat, sağlık ve imar bakımından inkişaf ve kalkınmasını sağlayan işler arasında yer almaktadır,²⁶ (Kulaksızoğlu, 1939).

Kentte Numune Hastanesi'nin inşasına ilişkin ilk haberler, 1936 Hazine'de Yeniyol Gazetesi'nde çıkmaya başlar. Sıhhat Vekâleti'nden gönderilen vekâlet mimarı Fuat, incelemelerini tamamlamış, hastanenin Kavakmeydanı'nda yapılmasına karar verilmiştir (Yeniyol, 1936.) (Şekil 6, 7). Ankara'ya dönen mimar, projeleri tamamladıktan sonra proje eksiltmeye konulacaktır. Bununla birlikte Yeniyol Gazetesi'nin 24 Haziran 1936 Çarşamba tarihli sayısında inşaata sonbaharda başlanacağı ifade edilse de, böyle olmaz. Numune Hastanesi'nin toprak ve tesviye işlerine başlanması ve temellerinin atılması 1938 yılının başlarını bulmuştur (Yeniyol, 1938b; 1938c). Bu yılın sonlarına doğru hastanenin ikinci kısım inşaat eksiltmesini yüzde on, yetmiş beş noksan ile Mehmet Doğan ve Mimar Nizamettin almışlardır (Yeniyol, 1938ç).

²⁶ O dönemde bölgede birçok bulaşıcı hastalığa rastlanmaktadır. Hastane ve doktor sayısı, mevcut hastanelerin sağladığı imkânlar yeterli olmadığından hastalar uzun bir yolu göze alıp İstanbul'a gitmek zorundadır. Bu nedenle şehirde öncelik verilen işlerden biri; şehir merkezine temiz suyun getirilmesidir. Bu şekilde hastalıkların önü kesilmek istenmiş, yol yapımı ve şehirde bir tam teşekküllü Numune Hastanesi yapımı ile herkesin bu imkândan faydalanması sağlanmıştır (Yeniyol, 1939).

Şekil 6. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Numune Hastanesi'nin Lambert planı içindeki konumu²⁷

Vilayet ve Umumi Müfettişlik arasında yapılan görüşmeler sonunda, Sıhhat Vekâleti'nin büyük yardımlarıyla inşa edilecek hastanenin finansmanına belediye dahil edilir. Konu, vilayetten gelen 7 Aralık 1936 tarih ve 5538/662 sayılı yazı üzerine, vali Rifat Danışman'ın da katılımıyla, aynı gün gerçekleştirilen fevkalâde toplantı ile belediye meclisi gündemine taşınır (TB, 1936a). Vilayetten gelen yazıda: “Halkın Sıhhat ve Hayatının korunması için Trabzon'da bir milyon liraya mal olacak bir hastanenin inşasına istikraz suretile yapılacak ikiyüz bin lira yardımın Gümrük İdaresince tahsil edilen Yirmi beş bin lira Belediye namuna ikiyüz bin lira verileceği Belediyeler Bankası İdare Meclisince kararlaştırılmış olduğundan mukaddema Bankanın her tarafa gönderdiği cetvel ve mazbata suretlerinin imla edilerek Vekâlet vasıtasile Belediyeler Bankasına gönderilmesi Ankarada bulunan Sayın Müfettişimiz Bay Tahsin Uzerden aldığım 3/12/1936 tarih ve 138 sayılı tel yazısında iş'ar buyrulmuştur. İstikraz taksitleri her sene Huhusi İdarece tediye edileceği cihetle Meclisin hemen içtima davetle gereken kararın verilmesi ve cevap yazılmak üzere karar suretinin gönderilmesi rica olunur.” denilmektedir. Buna göre, 1.000.000 (bir milyon) liraya mal olacak Numune Hastanesi için, öncelikli olarak, Gümrük İdaresi'nce tahsil edilen %10 oranındaki belediye hissesi (22-25bin lira), kredi teminatı olarak gösterilmek suretiyle Belediyeler Bankası'ndan Belediye adına 200.000 (ikiyüzbina) lira kredi alınacaktır. Bu para aynı koşullarda Özel İdare'ye borç verilecektir (TB, 1936a).

²⁷ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 7. Numune Hastanesi (Çulfaz, 2009).

Hastane, 1937 yılının Nisan ayında, istimlak edilen arazisi ile yeniden meclis gündemine gelir. Hastane için istimlak edilmek istenen Hamamıade İhsan Bey ve Abdullah Kalafatoğlu arazilerinin sahipleri tarafından, düşük değer biçildiği gerekçesiyle itiraz edilmiştir. İstimlak meselesinin görüşüldüğü toplantıda, Abdullah Kalafatoğlu ve Hamamıade İhsan Bey'in avukatı Faik Ahmet Barutçu da yer alır. Barutçu, yer ölçümünün bilirkişiler tarafından yapılmadığı, ayrıca İstimlak Karamamesi'nin 6.maddesi gereğince Kıymet Takdir Komisyonu'nda yeminli olması gereken kişilerin yeminli olmadığı ve bu komisyonda bulunması gereken Asliye Hukuk Mahkemesi'nden üyenin bulunmadığı gerekçesiyle, arazisi için verilen değeri reddeder,²⁸ (TB, 1937c). Diğer taraftan, toplantı kayıtlarına göre, Barutçu'nun, "...Lise'nin tekrar eski yerinde inşa olunacağını ve Hastanenin de bu mahalde kurulması Kavakmeydanı semtinin çok şerefli olacağını ve bu itibarla diğer mümasil hane ve tarlaların daha fazla değer kazanacaklarından, İhsan Hamamıoğluna aid arazi ve hanelerin cüz'i bedellerle istimlak edilmesinin mantıklı ve vicdani mülahazalarla da doğru olmayacağını...", şeklindeki düşünceleri, yeni inşaların şehirdeki, spekülatif etkisini ortaya koyar.

Numune Hastanesi, 1940 yılının ortalarında şehre gelen Sıhhat Vekâleti mütehassıslarından Seyfettin Alevcan ve Nafia Vekâleti mimarlarından hastanenin projesini hazırlayan yüksek mimarı Erip Erbil ve 1944 yılında ve vekâletin tesisat yüksek mühendisi Veysel Güroy tarafından tetkik edilmiştir

²⁸ Barutçu, Hamamıade İhsan Bey'e ait her biri ikişer kat üzerine inşa edilmiş kagir binalar (konutlar) olduğunu ve bunların onar lira aylıkla kiraya verildiklerini, konutların 3800 lira sarfedilmek suretiyle tamir edildiğini, Lise'nin Kavakmeydanı'ndan kalkmasıyla kiralar düştüğünden, bu evlerin yıkılıp yalnız enkazı satılacak olsa istimlak bedelinden fazla tutacağından bahseder (TB, 1937c).

(Yeniyol, 1940a; Halk, 1944a). Hastane 1944 yılına gelindiğinde neredeyse tamamlanmak üzeredir. Eksik kısımların ihalesi yapılmış, inşaat için gerekli malzeme gelmeye başlamış, ayrıca inşaatı idare edecek teknik elemanlar hafta içinde şehre gelmiş ve çalışmalar başlamıştır (Halk, 1944b). 1945 yılı içinde tamamlanan hastanenin bakanlık temsilcilerine teslimi için gerekli hazırlıklar aynı yıl içinde yapılmıştır (Halk, 1945b). Hastanenin tesellüm heyeti içinde olan bakanlık elektrik mütehasısı Tahir Onuk, kalorifer ve sıhhi tesisat mütehasısı Adil Erinç, hastanenin üçüncü ve dördüncü kısımları inşaat müteahhidi Fahri Arel şehre gelmiş, bakanlık Yapı ve İmar İşleri Reis Muavini Hüsnü Tümer'in şehre gelmesi beklenmektedir (Halk, 1945c). Ayrıca Trabzon Bayındırlık Müdürü Mahmut da bu komisyona katılacaktır (Halk, 1945c). İnşaatına 1938 yılında başlanan hastane, nihayet, 1 Ocak 1947 Çarşamba tarihinde kullanıma açılmıştır (Halk, 1947a). İlk açıldığında haftanın Salı ve Cuma günleri muayene hizmeti vermektedir (Halk, 1947b). Bununla birlikte Hastane'nin eleman ve araç-gereç açısından da eksikliklerinin bulunması, şehirde başlangıçta olumsuz değerlendirilmelerin yapılmasına neden olmuştur (Halk, 1947c). Eksiklikler, merkez tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Öyle ki 5 Mayıs 1947 Pazartesi tarihli Halk gazetesine göre, Numune Hastanesi'nin doktor kadrosunu ele alan bakanlık, hastaneye yeniden iki operatör muavini, bir doğum mütehasısı, iki asistan ve birçok hemşire atamıştır ve (Erzurum 'da bulunan ve Erzurum elektriğinde kullanılmayan) "Zeis" marka yeni vaziyette bir röntgen makinesinin buraya gönderilmesi düşünülmektedir (Halk, 1947ç). Bununla birlikte hastanenin teçhizat ve personel açısından birçok eksiği vardır (Halk, 1946a). Hastane, gerek tekil olarak gerekse köşe yazılarıyla yerel basında geniş yer alır. Bununla birlikte bina inşa edildiğinde bile bölgede altyapı sorunları giderilebilmiş değildir. 1938'de temeli atılan 1945 yılında tamamlanan hastanenin, 1946 yılına gelindiğinde henüz yolu bulunmamaktadır (Halk, 1946b).

Stadyum

Trabzon'da 1932 yılından itibaren bir spor sahasının inşa edilmesi ile ilgili beklentiler dile getirilmeye başlanmıştır. Akın Dergisi'nin (1 Mayıs) 1932 tarihli sayısında bu ihtiyaç şu şekilde ifade edilmektedir:

"Trabzon'da yapılacak bir spor sahası daha ilerde klüplerimizin feyizli bir faaliyet göstermesinde müessir olacak ve her tarafı deniz olan şehrimizde maalesef vasıtasızlıktan hiç meşgul olunmayan fakat en faydalı spor şubesi; denizcilikle gençliğin daha alakadar bir surette çalışmasını da temin edecektir." (Rıza, 1932).

Daha sonraları stadyumun inşa edileceği “İdman Mıntıkası”nın ismi, Belediye Meclisi’nde ilk defa, 1933’te, belediyenin buraya yapmayı planladığı maddi yardımlar ile geçer. Bölge için, 1933 yılında 1000 lira ve 1934’te 300 lira tahsis edilmesi kabul edilmiştir (TB, 1933a; 1933b; 1934e). Bununla birlikte 1937 Şubat’ında Tahsin Uzer’in İstanbul gazetelerine verdiği beyanat stadyumun gerçekleşmesi yönünde atılan ilk adım olarak değerlendirilebilir (Yeni-yol, 1937f). Uzer, 1937 yılının yaz aylarında stadyum inşaatının başlayacağı müjdesini verirken, yine bu yıl içinde genel merkezden şehirde bir stadyum inşası için Uzer’in beyanatını destekleyecek önemli miktarda tahsisat gönderilmiştir (Yeni-yol, 1937b). Bunun akabindeki Nisan ayında belediye meclisinde Kavakmeydanı’ndaki futbol sahasını genişletmek amacıyla, sahaya bitişik bulunan metruk mezarlığın spor bölgesine tahsisi kabul edilir. Buna göre Trabzon Spor Bölgesi Başkanlığının 08.04.1937 tarih ve 60 sayılı tezkeresi ve haritası çıkarılacak, tapusu belediyeye geçen metruk mezarlıklardan olan bu yerin memleket gençliğinin ihtiyacının temini amacıyla “Spor Mıntıkası”na terk, tefzi (ihale) ve firağ (çekilme) işlerinin yapılması için temsilci gönderilmesine karar verilmiştir (Yeni-yol, 1937b). Yine bu toplantıda, meclis üyelerinden Temel Nücumi Bey’in mezarlığın ücretsiz devredilmesi ile ilgili teklifi çoğunluğun oyuyla kabul edilir.

Meclisin Kasım 1937’de başlayan sonraki devresinde, stadyum inşası için istimlakine karar verilen Kavakmeydanı’nda Süleyman Necip, Mehmet Yenis ve Lütfü Dilikoğlu’nun eşi Şuhude’ye ait gayri menkullere, kıymet takdir komisyonu tarafından konulmuş istimlak bedellerine, Süleyman Necip ile istimlak yapacak olan Spor Bölgesi Başkanlığı tarafından itiraz edildiği ifade edilmektedir (TB, 1937ç). Aynı bölgedeki iki arsadan birinin dönümüne 250, diğerine ise 275 lira değer biçilmiştir. Süleyman Necip, istimlak edilen yerde bulunan kuyu ve tütün damına kıymet konulmadığı gerekçesiyle, Spor Bölgesi Başkanlığı ise istimlak bedelinin fazla olduğu, itirazlara konu olan meselelerdir. Süleyman Necip, istimlak bedelinin çıkarılması için arazinin dönüm miktarının hesap edilmesini talep etmektedir. Ancak kıymet takdir komisyonundaki üyeler, bu tür bir toprak meselesi ile ilgili karar verebilecek uzmanlığa sahip değildir. Stadyum inşası için belediye ve Özel İdare bütçelerine konulan tahsisatlar ve Ankara’dan gönderilen para ile işe başlanacaktır. Fakat bunun 5000 lirasının istimlake verildiği takdirde geri kalan para, stadyum inşaatı için yeterli olmayacaktır (TB, 1937ç). Karar, Kıymet Takdir Komisyonu ve Spor Bölgesi temsilcileri ile Süleyman Necip’in dinlenmesi için 11 Kasım 1937 tarihine ertelenir. Sonuç itibariyle Süleyman Necip’in arazisinin, dönümü 250 liradan istimlakine karar verilmiştir (TB, 1937b).

Stadyum, Lambert'in hazırladığı şehir planında, spor muntakası olarak belirlenen alan içinde inşa edilir (Şekil 8, 9). Ancak teknik eleman eksikliğinden dolayı proje inşaatı çok sonraları gerçekleşir. 17 Nisan 1940 Çarşamba tarihli Yeni Yol Gazetesi'nde, stadyumun kaç metre yükseleceği bilinemediğinden inşaatına başlanamadığı, yakında geleceği düşünülen şehirci Lambert'e sormanın uygun görüldüğünden bahsedilmektedir (Yeni Yol, 1940b). 1942 tarihli Halk gazetesine göre, Vali Salim Günday'ın büyük bir ilgiyle ele aldığı stadyum işinin keşfini yapmak üzere, Nafia Müdürü Mahmut Yonat çalışmalarına başlamıştır (Halk, 1942a). Yine bu tarihlerde alınan 20 bin lira tahsisat ile futbol sahası ve koşu pistinin yapılması düşünülmektedir (Yeni Yol, 1942a). Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Trabzon'da stadyumu ziyaretinden sonra, eksikliklerin giderilmesi amacıyla 50 bin lira daha havale ettirmiştir (Yeni Yol, 1942b; 1943). Stadyumun toprak tesviyesi işi, 6 İcincikanun 1944 Pazartesi günü müteahhit Miraç Işıl'a 44668 liraya ihale edilmiş, bu işten sonra ise futbol sahası ve koşu pisti etrafına çekilecek olan duvar, kapalı zarf usulü eksiltmeye koyulacaktır (Yeni Yol, 1944a). Bununla birlikte Çulha, ihalesi yapılan ve ilk günler büyük bir hızla inşaatı devam eden stadyumun tamamlanması için artık eski gayretin gösterilmediğinden, daha hızlı hareket etmek gerektiğinden bahsetmektedir (Yeni Yol, 1944b). 1945'te, Ziraat Müdürlüğü, yeni yapılmakta olan stadyumun bazı kısımlarının ağaçlandırılması için hazırlık yapmaya başlar (Halk, 1945ç). 1946'da ise, drenaj kısmı ihale edilen stadyumda çalışmaların devam ettiği haberleri ifade edilmektedir (Halk, 1946c).

Şekil 8. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Stadyum'un Lambert planı içindeki konumu²⁹

²⁹ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Şekil 9. Stadyum (Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi arşivi, 2021, 15 Nisan)

Erkek Sanat Okulu

Trabzon'da Erkek Sanat Okulu, 1943 yılının sonlarına doğru geçici olarak Maraş Caddesi'ndeki eski Ticaret Okulu Binası'nda 200 öğrenciyle eğitim hayatına başlamıştır. Tesviye, demir ve ahşap işleri atölyeleri bulunmaktadır. Bina, okulun bu faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için elverişsizdir. Erel, tesviye, demir işleri ve ağaç işleri atölyelerini ziyaretinden izlenimlerini aktardığı yazısında, okulun şehir ekonomisi için önemli bir işgücü ve üretim katkısı sağlayacağından bahsederken, diğer taraftan da mevcut atölye mekanlarının ihtiyacı karşılamadaki yetersizliği üzerinde durur:

...Ağaç işleri atelyesine geçiyorum. Okul binasının darlığı bu atölyede daha ziyade göze çarpıyor. Bununla beraber öğleden evvel 30 öğleden sonra da 30 talebe çalışabiliyormuş. Çocukların şimdiye kadar gördükleri temrinleri takviye edecek şekilde okulun ve atölyelerin ufak tefek işlerini de yapabilecek bir duruma yetiştirdiklerini öğreniyorum... (Erel, 1944).

Sanat okulu, açılan yıllık sergiler ile çalışmalarını şehir halkı ile paylaşmaktadır. Civar köylerde kurslar açarak köylülerin eğitimine de katkı sağlamaktadır. Halk gazetesindeki bir habere göre köy ihtiyaçlarını yerinde temin maksadı ile Of'un Kadahor bucağında Erkek Sanat Enstitüsü tarafından marangozluk ve demircilik dershanesi açılmıştır (Halk, 1945d; 1945e).

1944 tarihinden itibaren ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalan mevcut bina yerine yenisinin yapılması gündeme gelmiş, bu iş için Kavakmeydan Mahallesi, Zeytinlik Mevkii'nde istimlâkler yapılmaya başlanmıştır (Halk, 1944c) (Şekil 10, 11). Enstitünün temel atma töreni, Üçüncü Umumi Müfettiş Nazif Ergin'in katılımıyla Kavakmeydanı'nda yapılmıştır (Yeniyol, 1944). Bir yıl sonra, 1945 tarihinde eksiltmeye konan 700 küsur bin liralık iki atölyenin

ihalesini, Ankara'dan, üç ortak müteahhitin aldığı ile ilgili haberler bulunmaktadır (Halk, 1945f; 1945g).

Şekil 8. Kavakmeydanı'ndaki (İnönü Meydanı) Erkek Sanat Okulu'nun Lambert planı içindeki konumu³⁰

Okul, birbirine paralel yerleştirilmiş tek katlı dört bloktan (atölyeler) oluşur. Bu bloklarda; ahşap atölyesi, tesviye atölyesi, kaynak atölyesi ve demir atölyeleri yer alır. En doğuda yer alan bloğa eklenmiş tek katlı ve düz çatılı bir yapı daha bulunur. Burada; idareci, eğitici ve doktor odaları ile depolar yer alır.³¹

Bloklar kırma çatılıdır. Her biri yaklaşık 10x30 metrelik dikdörtgen tabanlar üzerine oturtulmuştur. Betonarme taşıyıcıların arası taş örgüsü ile doldurulmuştur. Duvar boyu yükselen kolonlar, çatı formunu alarak mahyada birleşir. Kaynak atölyesinde, diğer atölyelerden farklı olarak, çatının kırıldığı en üst noktada, mahya boyunca bırakılan boşluk, kaynak ile ortaya çıkan dumanın tahliyesini sağlamaktadır.

³⁰ Harita üzerindeki çizim ve işaretlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

³¹ Bu yapı kompleksi, daha sonraları çevresinde inşa edilen diğer yapılar ile beraber günümüzde Trabzon Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde kullanılmaya devam edilmektedir.

Şekil 11. Erkek Sanat Okulu (Trabzon Endüstri Meslek Lisesi Arşivi, 2009).

Erkek Sanat Okulu, 1951'de eski Ticaret Mektebi'nden yeni binasına taşınır (Halk, 1951). En büyük sorun ise, Numune Hastanesi, Trabzon Lisesi gibi yeni yapıların da inşa edildiği şehrin bu bölümünde, altyapı çalışmalarının henüz gerçekleştirilmemiş olmasıdır. 1946 yıllarına kadar şehrin batı bölümünde inşa edilen Numune Hastanesi'nin yolu, Erkek Sanat Okulu'nun yolu ve kanalizasyon tesisatı bulunmamaktadır (Halk 1946). Halk gazetesine göre, bu dönemde Erkek Sanat Okulu'nun önünden geçen yol, bir balçık deryasını andırmaktadır (Halk, 1947d).

Sonuç

1930-1940 yılları arasında çıkarılan yasalar, vilayet ve umumi müfettişlik gibi kurumlar tarafından yapılan yönlendirmelerin yanı sıra, belediyenin iç koşulları da, şehirdeki bayındırlık faaliyetleri üzerinde etkilidir. Bu dönemde belediye imkanları ile yalnızca küçük ölçekli işler gerçekleştirilebilmektedir. Şehrin modern bir işleyişe sahip olması için tamamlanması gereken büyük işler ise, merkezî kaynaklarla desteklenir. Plan işi, bunlar arasındadır. 1940'lara kadar plan, bu dönemde gerçekleştirilen diğer kamusal inşa faaliyetleri için de belirleyici olmuştur. Bununla birlikte belediyede keyfi verildiği ifade edilen ruhsatlar ile ilişkili olarak (TBMUMR, 1935-1936), özel mülkiyet alanları için bu söylenemez.

1940'lı yılların başına kadar, dönemin koşulları ile de ilişkili olarak belediye, merkez tarafından yürütülen bayındırlık faaliyetlerine, arazi devri ya

da bütçe tahsisi yoluyla katılır. Bu çerçevede, 1937’den 1940’lı yılların başlarına kadar, şehirde dört kamusal içerikli yapı inşa edildiği görülür.³² Bunlar; Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi, Stadyum ve Erkek Sanat Okulu’dur. Yapılar, merkezin modernleşme idealleri ile uyumlu yeni, bir şehircilik ve toplumsallaşma biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, şehirde eski ve mevcut yapı ve mekanla girilen ilişki, daha çok, “yıkma” üzerine kuruludur. Atatürk Alanı’nın tesisi için, Turan Sineması’nın yıkılışı³³, Atapark’ın tesisi için İmaret Mezarlığı ve Medresesi’nin kaldırılması, bu kapsamda ele alınabilir. Nitekim Lambert’in 1937’de Halkevi’nde yaptığı konuşmasında, tarihi Ortahisar bölgesinin bütünüyle korunması ile ilgili düşünceleri de plan raporunda yer almaz.³⁴

Yapılar, Cumhuriyet’in ilk onbeş yılı içinde, 1938’den 1944’e kadar, şehrin az yoğunluklu Kavakmeydanı bölgesinde inşa edilirler. Lambert planı’na göre burası, ağırlıklı olarak ikamet bölgelerinin yer aldığı şehrin yeni yerleşim alanıdır. TB’ye göre yeni yapılacak vilayet binasının da burada (İncirlik) olacağı düşünülmektedir.³⁵ Lambert planı başta olmak üzere, yeni yapılan veya yapılması düşünülen binalar, şehrin bu bölgesindeki toprak değerinin spekülatif bir biçimde artışında etkili olmuşlardır. 1937 tarihli TB’nda, eski Trabzon Lise’nin Kavakmeydanı’ndan kalkmasıyla kiralara düşeceği ya da hastane istimlak bedellerinin arttırılması için mülk sahipleri tarafından gerçekleştirilen başvurudaki ifadeler, bu tür bir etkiyi ortaya çıkarır³⁶ (TB, 1937c).

Yapıların tamamı, betonarme olarak inşa edilmiştir. Avrupa modernizminin o dönemlerdeki sıklıkla gerçekleştirilen uygulamalarında olduğu gibi, Sanat Okulu’nda da, dış duvar malzemesi açıkta bırakılmıştır. Trabzon Lisesi, Numune Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu binaları, bölgesel koşullara

³² İnşa edilen yapıların bilgisine, Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri ve dönemin yerel gazetelerinden ulaşılmıştır.

³³ Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnameleri’nde imar ve yıkım ile ilgili en dikkat çekici görüşler, Turan Sineması’nın yıkımı ile ilgili olandır: “İmar yıkmakla olur. Bir memlekette yıkmak olmazsa imar da olmaz. Biz bu şehri baltalamazsak hiçbir şey yapamayız. Her kafadan bir ses çıkacak, herkes başka başka fikir beyan edecektir. Hâlbuki bunun bir çıkar tarafını bulmak lazımdır. Madem ki heykel burada yapılacaktır, o taktirde şehrin bir kısmını genişletmek icap eder...” (TB, 1939a).

³⁴ 1937’de Koruma Kurulu adına Trabzon’a gelen sanat tarihçisi Sedat Çetintaş’ın şehirde birinci ve ikinci derecede korunması gereken Hıristiyanlık ve İslamiyet döneminden kalma 33 yapı belirlemiştir. Bunlar arasında konutlar yer almaz (Düzenli, 2008).

³⁵ Lambert planında, Trabzon Lisesi’nin yanında yer alan yapının, İncirlik bölgesinde yapılması planlanan vilayet binası olduğu düşünülmektedir.

³⁶ 1937’de Belediye Meclisi’ne yapılan söz konusu başvuru, “Numune Hastanesi” başlığı altında alıntılanmıştır.

bağlı olarak kırma çatılıdır. Vekaletten gelen mimarlar tarafından biçimlendirilmiş olan Numune Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu ve Stadyum'un inşasında, iklimsel, ekonomik, işlevsel zorunluluklar önemli bir belirleyicidir. Bununla beraber, bölgeselciliğin bir üslup olarak ele alındığı tek yapı, Bruno Taut tarafından tasarlanan Trabzon Lisesi'dir. Bu yapının yerleşim yerinin belirlenmesinden, saçak uzunluğuna, açık alan düzenlemeleri ve güneş kırıcılarının biçimlendirilmesine kadarki birçok detayda kendini gösterir.

Sonuç olarak, 1937'den sonra, kamusal yapı inşaları aracılığıyla şehrin görünür sembolleri de üretilmeye başlanır. Bununla beraber, yapıların, inşai süreç ve birer somut ürün olarak tekil bir modernist söylem içinde konumlandırılmak zor görünüyor. Bu yapılar, modern merkeziyetçilik etkisindeki bir şehir ve mimarlık profilinin oluşturulması açısından önem taşır.

Extended Abstract

Centralized Tendencies and Construction of Modern Public Buildings in Trabzon (1937-1944)

*

Evrım Düzenli

ORCID: 0000-0003-0658-2403

The early Republican period points to an architectural history writing tradition, in which the central way of thinking has similar appearances everywhere, and besides all its homogenizing and measurable assumptions, it also points to a peripheral modernity experience that includes all contradictions and complexities. This makes it possible to think about another image of a periphery that emerged with the articulation of "local" and "other" forms of modernity, which was considered as a singular phenomenon until recently in Turkey. This "another image of the periphery" constitutes the first problematic of the study. Second is the legitimacy problem that arose when the "ancient common values" that gave legitimacy to the center, lost their central position with the declaration of the Republic. The public space provides a basis for these arguments. A third problem area is the necessity of introducing the criteria of modernity in a society that has not ever experienced an industrial revolution. This problem is tried to be solved through the reconstruction of Ankara and the activities carried out here. The study focuses on an environmental image in relation with these problem areas. This includes, on the one hand, the city of Trabzon as an "periphery" through the center-periphery paradigm of Şerif Mardin, and on the other hand, the Trabzon "public space".

Essentially, in Trabzon, the center's modern building construction activities in the public space started in the 19th century during the Ottoman period. The emergence of new types of public structures that did not exist in the city tradition before, such as the construction of the Government Mansion in Ortahisar as a separate unit of the governorship residence, the construction of

Trabzon Barrack, are important examples of the modern centralization experience in the city. However, it is not possible to talk about the interventions that brought about large-scale changes in the city during the 19th century. At the beginning of the 20th century, one of the two important interventions takes place during the Russian occupation of Trabzon in 1916. Secondly; the Lambert plan (1937) is the most comprehensive intervention attempt in the field of urbanism and architecture in Trabzon. The Lambert plan is the most comprehensive intervention attempt in the public space in Trabzon. Although the plan has not been fully implemented, it is important in terms of revealing the relationship between the buildings and spatial arrangements built before and after the plan, the zoning revisions and the ideological plane of the public space in this period, the centralist tendencies in the city and the construction process. The Lambert plan, along with other public works carried out during this period, lays down a centralist plane. The emergence of this plane cannot be considered independent of the conditions of the Trabzon Municipality at that time.

In addition to the laws enacted between 1930 and 1940 and the orientations made by the provincial and general inspectorate institutions, the internal conditions of the municipality also affect the public works activities in the city. During this period, only small-scale works can be carried out with the means of the Municipality. Major works that need to be completed in order for the city to have a modern functioning are supported by central resources. "Water" and "plan" works are among these. Until the 1940s, the plan was also determinant for other public construction activities carried out during this period. However, this cannot be said for private property areas.

Until the beginning of the 1940s, the municipality participates in the public works activities carried out by the center through land or budget allocation. In this context, from 1937 to the early 1940s, four public buildings were built in the city. These were; Trabzon High School(1938), Numune Hospital(1938), Stadium(1942), School of Craftmanship(1944) . They were built under similar conditions in about a decade after 1937 and up to the early 1940s. This enables to identify the modernity tendencies that were effective in this period of the city through these buildings, each of which is a unique product. As a result, after 1937, visible symbols of the city are also started to be produced through public building constructions. These are important in terms of creating a city and architecture profile under the influence of modern centralism.

In the study, modern public building construction activities carried out between 1937 and 1944s are emphasized in the context of centralized tendencies and discourses in the city space. For this, first of all, the conditions of "centralization" and the ideological arguments in the city were evaluated through the urban development activities carried out by the municipality as a local government unit. Secondly; The public buildings, financed both by the center and the local administrations were handled in the plane of the Lambert plan, which proposed major transformations in the city in the same period. Finally, the positions of these public buildings, individually has been evaluated in these conditions. In this way, it is aimed to reveal how the visible symbols of the city and architecture produce a local context.

One of the main sources of the study; is the Trabzon Municipal Council Minutes which were held between the years 1930-1940. The local newspapers of the period such as *Yeniyol* (1934-1945) and *Halk* (1942-1956), İnan journals, which are the media organs of the Trabzon Community Center (Halkevi), and the 1938 Lambert plan report, are among the other primary sources. In addition to these, other written and visual literature consisting of various journals, books, articles, theses, papers and official reports were used.

Kaynakça/References

- Albayrak, H. (2008). *Tarih içinde Trabzon valileri (1461-2007)*. Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 203-205.
- Beker, B. S. (1935, 5 İlkteşrin). Bir Numune Hastanesi çok önemli bir ihtiyacın karşılığıdır. *Yeniyol Gazetesi*.
- Beker, B. S. (1936, 29 Şubat). T. Uzer'in müjdeleri. *Yeniyol Gazetesi*.
- Çulfaz, M. (Haz.). (2009). *Trabzon Nümune Hastanesi: Kuruluş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık, V-7-8-10-12-15.
- Diğiroğlu, F. (2011). *XIX.yy Karadeniz'inde yeni bir ticari merkez: Samsun*. (Doktora Tezi). YÖK Tez merkezi, No:315770.
- Düzenli, H. İ. (2008). Sedat Çetintaş Trabzon'da: Yıl 1937. *Arredamento Mimarlık*, 232, 98-105.
- Düzenli, E. (2019). *Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1960) modernite düşüncesinin mekânsal kuruluşu: Merkez-periferi dinamikleri bağlamında Trabzon örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). YÖK Tez merkezi, No: 244657.
- Düzenli, E. (2020). Trabzon'da kentsel hafızanın inşası ve Lambert Planı. G. K. Heinz ve D. Yaşar (Der.), *Mimari Yansımalar* içinde (ss. 323-338). İstanbul: YEM Yayınları.
- Erel, N. (1944, 5 Mayıs). Erkek Sanat Enstitüsünde neler gördüm. *Halk Gazetesi*.
- Halk. (1942a, 29 Mayıs; 1924b, 3 İkinciteşrin). Trabzon.
- Halk. (1944a, 15 Birincikanun; 1944b, 18 İkincikanun; 1944c, 26 Mayıs). Trabzon.

- Halk. (1945a, 18 Eylül; 1945b, 18 Mayıs; 1945c, 08 Haziran; 1945ç, 30 Mart; 1945d, 29 Mayıs; 1945e, 05 Haziran; 1945f, 13 Şubat; 1945g, 08 Mayıs). Trabzon.
- Halk. (1946a, 04 Kasım; 1946b, 27 Kasım; 1946c, 10 Mayıs). Trabzon.
- Halk. (1947a, 02 Ocak; 1947b, 14 Ocak; 1947c, 08 Şubat; 1947ç, 05 Mayıs; 1947d, 05 Şubat). Trabzon.
- Halk. (1951, 23 Ekim). Trabzon.
- Kulaksızoğlu, B. S. (1939, 18 İkincikanun). Başarılan büyük işler. *Yeniyol Gazetesi*.
- Lambert, J. H. (1937a). Trabzon imar planı. Trabzon: Belediyesi Arşivi.
- Lambert, J. H. (1937b). Lambert imar planı raporu. Trabzon: Belediyesi Arşivi.
- Mardin, Ş. (1995). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rıza, M. (1932). Sporcularımızın dertleri. *Akın Dergisi*.
- Şimşek, R. (1993). *Trabzon belediye tarihi 1 (Osmanlı Dönemi)*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 105-106.
- Tarakçıoğlu, M. R. (1986). *Trabzon'un yakın tarihi*. Trabzon: K.T.Ü. Basımevi, 20-22.
- Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 78-86.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1932a, 03 Mart; 1932b, 06 Nisan; 1932c, 18 Haziran). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1933a, 22 Mayıs; 1933b, 23 Mayıs; 1933c, 11 Mayıs; 1933ç, 25 Temmuz). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1934a, 12 Kasım; 1934b, 22 Nisan; 1934c, 06 Haziran; 1934ç, 07 Kasım; 1934d, 05 Şubat; 1934e, 29 Nisan; 1934f, 24 Kasım; 1934g, 29 Kasım; 1934ğ, 19 Kasım). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1935, 22 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1936a, 07 Aralık; 1936b, 27 Nisan, 1936c, 11 Şubat; 1936ç, 29 Nisan; 1936d, 30 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1937a, 09 Nisan; 1937b, 22 Kasım; 1937c, 06 Nisan; 1937ç, 08 Kasım; 1937d, 30 Nisan; 1937e, 14 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1938a, 12 Nisan; 1938b, 27 Nisan). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1939a, 12 Nisan; 1939b, 13 Nisan; 1939c, 08 Mayıs). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi [TB]. (1942, 25 Eylül). *Trabzon belediye meclisi zabıtnamesi*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğü. (1933-1934; 1935-1936; 1936-1937). *Trabzon belediyesi umumî mesai raporu*. Trabzon: Belediye Yazı İşleri Müdürlüğü Arşivi.
- Trabzon Endüstri Meslek Lisesi Arşivi (2009). Trabzon.

- Trabzon Kanuni Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivi (2021). 15 Nisan 2021 tarihinde <https://trabzonkanunieah.saglik.gov.tr/TR,98519/hastanemiz-in-tarihcesi.html> adresinden eriřildi.
- Trabzon Vilayeti. (1869/2007-1904/2008). *Trabzon vilayet salnameleri* (Cilt. 1-26). K. Emiroğlu, (Haz.). Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Yeniyl. (1936, 24 Haziran). Trabzon.
- Yeniyl. (1937a, 1 İkinckanun; 1937b, 09 Mart; 1937c, 29 Nisan; 1937ç, 30 Nisan; 1937d, 22 Mayıs; 1937e, 27 İkinckiteşrin, 1937f, 16 şubat). Trabzon.
- Yeniyl. (1938a, 11 Haziran; 1938b, 23 şubat; 1938c, 16 Mart; 1938ç, 21 İkinckiteřrin). Trabzon.
- Yeniyl. (1939, 18 İkinckanun). Trabzon.
- Yeniyl. (1940a, 31 Temmuz; 1940b, 17 Nisan; 1942a, 09 Haziran; 1942b, 16 İkinckiteřrin). Trabzon.
- Yeniyl. (1943, 30 Haziran). Trabzon.
- Yeniyl. (1944a, 8 İkinckanun; 1944b, 21 Birinciteřrin). Trabzon.